

8. A technológiai elmaradásunk felszámolása előfeltétele annak, hogy bekapcsolódhassunk a nemzetközi információáramlásba, élvezve annak minden előnyét. Ugyanakkor a hazai könyvtári szolgálat átfogó automatizálásával egy magasabb minőségi szintre emelhetjük mind szolgáltatásainkat, mind pedig üzemszervezésünket. Ezért a számítógépes és távközlési technika könyvtári bevezetésére meg kell teremteni a szellemi és anyagi feltételeket. Az egyes könyvtárak fenntartóinak erőfeszítéseit jelentős központi állami támogatással kell ösztönözni és kiegészíteni.
  9. Ki kell dolgozni mind országosan, mind helyileg az esetlegesen csökkenő anyagi támogatásokat ellensúlyozó taktikai lépéseket. Ez részben újabb pénzügyi források felderítését és megnyitását jelenti, de részben olyan visszavonulási tervek kidolgozását, amelyek lehetővé teszik a lényeges vívmányok megtartását kevésbé fontosak feladásával.
  10. Számolni kell azzal, hogy több könyvtár léte kérdésessé válik a közeljövőben. E válságjelenség kezelésénél abból kell kiindulni, hogy a nyilvános ellátás nem szenvedhet sérelmet, ugyanakkor nem kötelezhetők könyvtár fenntartásra azok a szervek, amelyeket ilyen kötelezettség nem terhel. A kisebb helyi önkormányzatok számára fokozott jelentőséget nyer az ellátó rendszerekhez való csatlakozás. Megoldást jelenthet, ha a tanácsi közművelődési könyvtárak által működtetett, ellátó rendszerek nyitottá válva lehetővé teszik a különféle, rokontípusú könyvtárak csatlakozását, szolgáltatásaikért természetesen térítést kérve.
- Budapest, 1989. november 12.

Az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciójának feljegyzése az időszerű könyvtárügyi és szakirodalmi tájékoztatási tennivalókról*

Az MKE Műszaki Könyvtáros Szekciója aggódva figyeli a könyvtárügyi és a szakirodalmi tájékoztatás napjainkban mindinkább kitetsző válságát. A pusztá figyelés azonban nem segít. Szükség van a válság távolabbi-közelebbi okainak feltárására, illetve a belőle való fokozatos, korántsem könnyű és áldozatok nélküli kibontakozás lehetőségeinek felderítésére is.

A szekció f. évi tevékenysége és rendezvénysorozata (vezetőségi ülések, a győri és a keszthelyi találkozók) ezért helyezte előtérbe a múlt boncolását és a jövő felé vezető utak keresését. Eközben ugyan mindig a műszaki könyvtárak sorsának alakulásából, azaz

* A feljegyzés elkészítésében részt vettek: *Futala Tibor*, *Horváth Tibor*, *Papp István*, *Vajda Erik*, valamint a Műszaki Könyvtáros Szekció vezetősége. Figyelembe vették az MKE 1989. évi vándorgyűlésén a Műszaki Könyvtáros Szekcióban elhangzott előadásokat (ld. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1989. 36.évf. 11.sz. 467-497.p.), a szekció Győrben rendezett tanácskozására készült referátumot (*Papp István*: Második meditáció a Magyar Könyvtárosok Egyesületéről = Könyvtáros. 1989. 39.évf. 9.sz. 509-517.p.), valamint *Futala Tibor* nyílt levelét (Levelé az MKE Műszaki Szekciójához. = Könyvtáros. 1989. 39.évf. 9.sz. 517-519.p.).

saját illetékességéből indult ki, előbb-utóbb azonban szükségképpen szembesülnie kellett azokkal a problémákkal is, amelyek a szélesebb könyvtárügyi és szakirodalmi tájékoztatási összefüggésekből adódnak.

Ez a körülmény ad a szekció jelen feljegyzésének megfogalmazására indíttatást és bátorítást.

A múlt

Letagadhatatlan tény, hogy az elmúlt negyven év alatt a könyvtárügyben és a szakirodalmi tájékoztatásban számos szakmailag plauzibilis, olykor egészen kiváló eredményt sikerült elérni (pl. művelődéstörténeti és -szociológiai kutatások, nagy bibliográfiai vállalkozások, könyvtári és tájékoztatási szabványosítás, könyvtárellátás, a tanácsi közművelődési könyvtári hálózat kifejlesztése, könyvtárápítészeti, könyvtári célbútorok gyártása, referatív és más információterjesztő szolgáltatások, szellemes szoftverek stb.).

Ennek ellenére ma sincs kiteljesedetten működő, igazán ütőképes könyvtári, illetve szakirodalommal és szakirodalmi tájékoztatással ellátó rendszerünk.

A kudarcot területünkön is a magát mindentudónak, mindenhatónak és mindent bírónak tartó pártállam idézte elő. A jövő szempontjából mindenképpen fontos, hogy az alábbiakban felsoroljuk "terület-specifikus" hibáit:

- a könyvtárügyi és a szakirodalmi tájékoztatás felülről szervezése, a közösségi szükségletekre korábban létrejött intézmények (egyesületi és munkásmozgalmi könyvtárak, paraszti olvasóköri) elvágása éltető gyökereiktől vagy megszüntetése,
- a kelleténél lényegesen több könyvtár gyors létesítése - alacsony színvonalon, ami a maradványelven való dotálást még inkább szétforgácsolta,
- a "szakirodalommal és szakirodalmi információval való ellátás" fogalmának 19. századi, ahhoz képest is eltorzított értelmezése, a különböző könyvtártípusok funkcióinak – lefelé nivelláló – összemosása, a központi szolgáltatások, általában a könyvtári és a szakirodalmi tájékoztatási munka technizálásának és automatizálásának elodázása,
- a külföldi dokumentumbehozatal "egycsatornássá" (Kultúra) tétele,
- a könyvtáros és szakirodalmi tájékoztató képzés tessék-lássék megoldása (kedvezőtlen szakpárosítás, alacsony beiskolázási létszámok, nem eléggé variábilis oktatási tervek, agyonideologizáltság stb.),
- a szakmai irányítás elbürokratizálása (MM, egyéb főhatóságok, megyei és városi tanácsi művelődési osztályok, SZOT-hierarchia stb.), a szakmai öngazgatás (Magyar Könyvtárosok Egyesülete) rövid pórázon tartása.

Noha a helytelen döntések sora eloszlik a négy évtizednyi időben, s az sem tagadható, hogy velük kapcsolatban korrekciók is születtek, a könyvtárügyi és a szakirodalmi tájékoztatás sorsa egészében véve mégis az 1949 táján elhatározott pályán kanyargott tovább, s jutott el - a társadalom egészével együtt - abba a mély válságba, amelynek meghaladása merőben új elvi és pragmatikus megközelítéseket kíván. A mi esetünkben is szükségessé vált a rendszerváltás.

Az állam könyvtárügyi és szakirodalmi tájékoztatási érdekeltségei

Fel kell hagyni azzal a “boldog végkifejletig” soha el nem jutott elvvel, hogy az állam a könyvtárügy és a szakirodalmi tájékoztatás egészéért felelősséget visel, s ennek jegyében joga van ilyen-olyan mérvű közbeavatkozásokra, szabályozásokra és ellenőrzésekre. (Ennek érdekében mindenekelőtt hatályon kívül kell helyezni a könyvtárügyi alapjogszabályokat, illetve az állami könyvtárügyi és szakirodalmi tájékoztatási érdekeltségét egy új tájékoztatáspolitikai törvényben megfogalmazni.)

A kérdés csak az, hogy mi iránt, milyen formában nyilvánuljon meg ez az érdekeltség, ami egyszerismind finanszírozási módozatokat is jelent. Megítélésünk szerint a következőkről van szó:

- a/ Az államnak közvetlen érdekeltséget kell fenntartania az ún. nyilvános könyvtárak iránt. Ezek köre a nemzeti, az egyetemi könyvtárak, a központi (országos) szakkönyvtárak és a tanácsai közművelődési könyvtárak révén adott. Számukat - eltekintve a kedvezőbb telepítésekkel elérhető összevonásoktól - csökkenteni nem szabad, bővíteni nem nagyon kell. A szóban forgó könyvtáraknak továbbra is túlnyomórészt a költségvetésből kell megélniük, mégpedig jól, az állam tájékoztatáspolitikai szándékait megvalósítani képesen. Az e célra szolgáló költségvetési ráfordításokat különíttenten kellene évről-évre megtervezni és eljuttatni a konkrét fenntartókhoz. Ezzel egy tekintet alá esik az a megoldás, hogy a fenntartók, többségükben önkormányzatok bevétel visszatartási, illetve támogatási mechanizmusa úgy alakíttassék ki, hogy normatív módon lehessen megkövetelni tőlük a könyvtári ráfordítások előirányzását.
- b/ Ugyancsak közvetlen állami érdekeltségnek kell megnyilvánulnia a központi szolgáltatások, továbbá az olyan szakirodalmi tájékoztatási vállalkozások kifejlesztése iránt, amelyek fontosnak látszanak az állam által akceptált és preferált tudományos, oktatási, termelési és szociális célok elérése szempontjából. E téren mindenekelőtt pályázatok kiírásával, projektek szervezésével kell operálni.
- c/ Közvetlen érdekeltség a jelenlegi könyvtáros- és tájékoztatóképző bázisok fenntartása és megfelelő fejlesztése is, illetve ennek keretében az ösztöndíjpolitika, a tanulmányi célú külföldi kiküldetések finanszírozása. Itt ugyancsak a költségvetésből való fenntartás kínálkozik megoldásként.
- d/ Közvetett érdekeltségnek kell megnyilvánulnia az alsó- és középfokú oktatásban, a főiskolákon, a non-profit kutatóhelyeken és a gyógyászatban működő könyvtárak és szakirodalmi tájékoztatási szolgáltatások iránt. E szférában az ilyen ráfordítások az oktatási, a kutatási és a gyógyászati ráfordítások szerves részét képezzék, s nagyságrendjük az oktatásban, a kutatásban és a gyógyászatban való megítélésüktől függjön.

Az, hogy a beszűkített érdekeltségi körön kívül kinek - melyik vállalatnak, intézménynek, egyesületnek, szakszervezetnek, jogi személynek, vállalkozónak, stb. - van szüksége könyvtárra, szakirodalmi tájékoztatási szervezetre, illetve milyenre, a továbbiakban csak annyiban állami érdekeltség, hogy a méltányos adóztatás révén

— a könyvtárak fizetett szolgáltatások (másolatok, irodalomkutatások, rendezvények, kiadói tevékenység, ellátó és tanácsadó szolgálatok, speciális dokumentumok köl-

csönzése stb.) nyújtásával kiegészítő, premizálásra, szakmai utaztatásra, állománygyarapításra stb. egyaránt felhasználható forrásokhoz jussanak,

- a kereslet-kínálat szabályai szerint működő szakirodalmi tájékoztatási szolgáltatók (referatív kiadványok, témadokumentációk, irodalomkutatás, információs tanulmányok, számítógépes irodalomkeresés, másolatszolgáltatás, szakértés stb.) előállítói pedig tisztességesen megélhessenek tevékenységükből.

Marad még egy kérdés: ki, milyen szerv, hivatal testesítse meg és menedzselje ezt a beszűkített könyvtárügyi és szakirodalmi tájékoztatási érdekeltséget? Ennek eldöntése, sőt még javaslatba hozása is, a jelenlegi helyzetben, amikor még nem létezik átfogó tájékoztatáspolitikai törvény, meglehetősen illúziórikus.

Mindössze annyi látszik kívánatosnak, hogy e célból kormány szintű szerv jöjjön létre, amely

- kis létszámú legyen,
- ne avatkozzék bele semmiféle részletkérdésbe (ezt hagyja a szakmai öngazgatásra),
- legyen megfelelő felhatalmazása a fenntartókkal (önkormányzatokkal) való kapcsolattartáshoz, a költségvetési, pályázati és projekt-igények számszerűsítéséhez,
- legyen a fentiekkel kvadráló ellenőrzési jogosítványa,
- vezetőjének legyen emberi-szakmai tekintélye.

Végül egy óhaj: kívánatos, hogy a szóban forgó kormányzati szerv felállítására minél előbb sor kerüljön, ui. a jelenlegi “úgy már és így még nincs” helyzet kifejezetten kedvetlen.

A szakmai öngazgatás kérdése

Az állam beszűkített könyvtárügyi és szakirodalmi tájékoztatási érdekeltségével és felelősségével kapcsolatban felvázolt igazgatási rendszer létrejöttének és hatékony funkcionálásának múlhatatlan előfeltétele, hogy a könyvtárügyben és a szakirodalmi tájékoztatásban kialakuljon a szakmai öngazgatás, melyet az államigazgatás, illetve az állami érdekeltségen kívül eső szakmai és fenntartói közvélemény szakmai kérdésekben egyaránt elfogad partnerének, s ebbéli javaslatait, tanácsait ilyen szempontból mérvadó-nak tekinti.

Itt sem kell a nulla pontról elindulni, ui. a Magyar Könyvtárosok Egyesülete - az utóbbi tíz évben felhalmozott tapasztalatai és eredményei birtokában - meghatározott továbbfejlesztés és feltételbiztosítás esetén alkalmassá tehető a szakmai öngazgatás feladatainak ellátására. Nevezetesen a következőkről kell gondoskodni:

- a/ Az egyesület vezető testülete - a készülő új alapszabály szellemében - kifogástalan legitimációval jön létre. Kívánatos, hogy az egyesülethez - s az új alapszabály lehetőséget biztosít erre - csatlakozzanak az intézmények (intézményi tagság) és a szakirodalmi tájékoztatással foglalkozók is. (Meggondolandó, hogy az egyesület ne szövetségként működjön-e tovább.)
- b/ Az egyesület irányítása alatt kutatásszervezési-fejlesztési-módszertani-adminisztratív apparátust kell szervezni. E célra a KMK bázisa látszik a legalkalmasabbnak, mégpedig eddigi funkciói újrafogalmazásával, esetleges csökkentésével (pl. a képzést-továbbképzést, az állománygyarapítási tanácsadást, az építési-berendezési szolgálatot valamiféle vállalkozással lehetne átszervezni).

c/ Az egyesület létrehozza a maga tanácsadó testületeit - a jelenlegi tanácsadó testületek (OKT, intézményi igazgatói tanácsok) helyébe és részben személyi bázisán.

d/ Szakmai orgánum(ok) tulajdonosává válik.

Fontos és itt csak érinthető kérdés, mi tartozzék a szakmai öngazgatás fogalmkörébe. Megítélésünk szerint a következő funkciók: szabványosítási feladatok, a képzés-továbbképzés tartalmi követelményeinek kimunkálása, többé-kevésbé átfogó helyzetképek és prognózisok készítése, a társadalom politikai és érdeklődés szerinti képződményeivel való kapcsolattartás, kapcsolatok ápolása a rokon szakterületekkel (levéltárakkal, múzeumokkal, könyvkiadással és -kereskedelemmel), együttműködés a különféle szakszervezetekkel a szakmában dolgozók bér- és egyéb szociális igényeinek érvényesítése érdekében, szakmai ismeretek terjesztése előadások, szakmajtő és egyéb kiadványok útján, a könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási szolgáltatások propagálása a társadalomban, a szakma hazai és külföldi képviselője, kitüntetések adományozása, a szakmai közélet elősegítése (pl. klub, étterem, előadóterem stb. fenntartása). S mindezt úgy kötelező megszervezni, hogy a regionális jelenlét, a szakmai rétegszerveződés egyaránt érvényre jusson benne.

Hangsúlyozottan kezelendő az illetékes kormánysszervvel kiépítendő kapcsolat, amelynek mindenképpen partnerinek kell lennie. Miközben a szakmai öngazgatás számára ez a szerv fenntartást és fizetett megrendeléseket biztosít, az öngazgatás egyszerűen (nem lévén államigazgatási jogosítványa) el is határolódik tőle.

Meglehet, hogy a jelenlegi körülmények közepette egy ekkora "gründolás" lélektelállítónak tűnik. Mégis meg kell kísérelni, ui. itt nem fejlesztésekről, hanem az ügyben meglévő személyi-anyagi bázisok "új rendbe állításáról" van szó. S erre az átállításra most, a régi struktúrák lebontása, illetve új struktúrákká fogalmazása idején soha vissza nem térő alkalom kínálkozik. És nem csak alkalom, hanem kényszer is. Jobb, ha e kényszer nyomására mi magunk kezdeményezzük átalakulásunkat, mintha kívülről "alakítatnánk át".

Budapest, 1989. november 20.

Hozzászólások

Tóth Gyula

A téma feltétlenül aktuális, sőt megkésett: feltehetően azért, mert közel másfél éve a könyvtárügynek működőképes gazdája, felelőse nincs. Az sem vitás, hogy ebben a helyzetben a Magyar Könyvtárosok Egyesületének hallatnia kell a szavát. Ugyanakkor az MKE jelenlegi Elnöksége szűk körű kompetenciájú ilyen nagy horderejű kérdéshez, egy ilyen vezérfonal csak "pipázóklub"-szerű vitához, szubjektív vélemények összegyűjtéséhez elegendő. Jobb lett volna az 1989. évi vándorgyűlést, vagy annak plenáris ülését ennek a témának szentelni. Úgy tűnik: előkészítéssel (s az előkészítő lehet az MKE is, vagy az OSZK KMK-val együtt), de *sürgősen* rendkívüli vándorgyűlést, vagy megfelelő körű és kompetenciájú értekezletet kell összehívni a legalapvetőbb kérdések megtárgya-